

УДК 726.5 (477)

В. Т. Завада,
доцент КНУБА

ДЕРЕВ'ЯНІ ЦЕРКВИ ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ ТА ЇХ МІСЦЕ У ТРАДИЦІЙНОМУ ВІТЧИЗНЯНОМУ ХРАМОБУДУВАННІ

Анотація: на підставі комплексного аналізу дерев'яних храмів Північної Буковини і їх аналогів в Україні та інших країнах Східної Європи уточнюються типологічні, хронологічні і територіальні хаорактеристики цієї своєрідної групи архітектурних пам'яток і її місце у традиційному вітчизняному храмобудуванні.

Ключові слова: регіональний, тип, дерев'яний, храм, дах, інтер'єр.

Продовжуючи започатковане на сторінках попередніх збірників «Сучасні проблеми архітектури та містобудування» дослідження процесів регіоналізації традиційної культової архітектури України [1], особливий наголос слід зробити не стільки на виявленні конкретного історично обумовленого комплексу ознак тої чи іншої регіональної школи, скільки на визначенні її місця у багатоміжовій еволюції вітчизняного і зарубіжного зодчества. Чи не найбільш суперечливою і неоднозначною в цьому відношенні є архітектура дерев'яних храмів Буковини – досить своєрідного регіону Східної Європи, який розташований на території відразу трьох країн (України, Молдови і Румунії) і традиційно викликає чимало запитань щодо свого історичного походження, етнокультурної самодостатності та цілісності. В контексті поставленого у даній статті завдання в якості об'єкта дослідження доцільно розглянути лише традиційне храмобудування Північної Буковини, яка територіально відповідає сучасній Чернівецькій області і, попри певну штучність такого виокремлення, досить часто розглядається саме у такій редакції [2]. При цьому у більшості випадків дослідження зазначеного явища не обмежується територією Чернівецької області, в тій чи іншій мірі торкаючись питання взаємозв'язків між дерев'яними храмами Північної Буковини з їхніми аналогами в іншій, південній, частині цього регіону, розташованими у сусідніх районах Молдови та Румунії [3]. Ще більш важливим і актуальним у науковому відношенні є, на наш погляд, порівняльний аналіз зазначеної групи сакральних будівель з пам'ятками дерев'яної архітектури Гуцульщини, Галичини, Поділля, Бойківщини та інших регіонів України [4], що дозволяє більш-менш об'єктивно визначити місце цього явища у традиційному вітчизняному храмобудуванні.

Чи не найголовнішою ознакою дерев'яних церков Північної Буковини є властиве для більшості з них завершення у вигляді високого монументального

даху, який помітно домінує у загальній композиції подібних будівель, значно переважаючи за своєю масою відкриті зовні стіни їх нижніх зрубів. Внаслідок цього буковинські дерев'яні храми зовні помітно відрізнялися від традиційних сакральних будівель інших регіонів України з характерними для них рубленими верхами, більше нагадуючи народне житло Українських Карпат та прилеглих до них районів Східної Європи. Ця своєрідна особливість досліджуваної групи культових будівель обумовила віднесення їх багатьма авторами до храмів т.зв. хатнього типу [5], вважаючи їх генетичною основою, насамперед, традиційну селянську хату при всій історичній умовності та абстрактності цього поняття. Аніскільки не торкаючись правомірності цієї романтичної версії походження сакральних споруд в цілому, неодноразово спростованої багатьма зарубіжними та вітчизняними вченими, відзначимо, що в цьому випадку традиційні культові будівлі Буковини безвідносно до унікальних особливостей їх конструктивного рішення та внутрішнього простору прирівнюються до безверхих храмів Волині, Галичини, Білорусі і навіть клітських церков Російської Півночі [6]. З іншого боку не можна не відзначити й зовсім інше, не менш поширене й обґрунтоване пояснення цього явища тривалим перебуванням регіону у складі Оттоманської імперії та пов'язаним з цим обмеженням турецької адміністрації на будівництво високих християнських храмів [7].

З погляду на складність і недостатню дослідженість питання походження і генези дерев'яних храмів Північної Буковини особливо слід виділити останнє дослідження чернівецького вченого М.Чучка, в якому ці будівлі розглядаються у контексті історії традиційної культової архітектури сусідніх районів Молдови та Румунії, базуючись при цьому на широкому колі опублікованих та архівних матеріалів (насамперед, румуномовних), які у вітчизняному архітектурознавстві досі не використовувалися [8]. Це дозволило йому помітно уточнити не тільки дату спорудження окремих зразків досліджуваної групи сакральних будівель (зокрема, у Селятині, Дубівцях та Конятині Чернівецької області) і особливості їх будівельної історії, але й загальну картину виникнення і подальшої еволюції традиційного храмовбудування регіону (включаючи головні напрямки та стадії історичного розвитку цього своєрідного явища, його найважливіші будівельні центри та осередки, взаємозв'язки з культовим будівництвом інших народів та країн Східної Європи тощо). Не менш значний внесок у вивчення вищезгаданої регіональної школи зробив останнім часом львівський дослідник Я.Тарас, хоча в силу суто енциклопедичної спрямованості більшості його фундаментальних робіт з історії традиційного культового будівництва України [9] наведена в них інформація про архітектуру дерев'яних храмів Північної Буковини базується переважно на використанні опублікованих раніше джерел і, цілком природно, має вторинний характер.

На жаль, існуючі уявлення про цю своєрідну групу будівель досить часто ґрунтуються лише на аналізі фотографій або рисунків їх зовнішнього вигляду, доповнюючись у деяких випадках схематичними зображеннями планів, фасадів або розрізів [10]. Це істотно звужує можливості врахування всього історично сформованого комплексу характеристик дерев'яних церков Північної Буковини (передусім, структури внутрішнього простору і особливостей конструктивного рішення) і, тим паче, їхнього порівняння з аналогами в Україні та інших країнах Європи, обмежуючи дослідження цього явища переважно зовнішніми ознаками храму. Цікаво, що донедавна чи не єдиними прикладами професійно виконаних графічних матеріалів про ці споруди були плани і розрізи чотирьох пам'яток (у Чернівцях, Берегометі, Іванківцях, Ошихлібах), наведені у виданих ще у 1957 р. "Нарисах історії архітектури Української РСР", доповнені пізніше ще кількома кресленнями у відповідних пам'яткоохоронних каталогах [11]. З погляду на це не можна не відзначити публікацію В.Слободяном [12] кількох виконаних інтом "Укрзахідпроектреставрація" обмірів планів, розрізів і фасадів, нещодавно наведених також Я.Тарасом у його монографії про традиційне храмобудування Українських Карпат [13]. Враховуючи те, що вищезгадані матеріали натурного обстеження пам'яток дерев'яної архітектури Північної Буковини обмежуються здебільшого храмами т.зв. хатнього типу (з прихованим у масиві даху рубленим склепінням), саме вони і були використані нами в цій статті для характеристики цього головного, класичного, різновиду традиційних культових споруд регіону. Серед найбільш характерних і, що особливо слід підкреслити, найбільш ранніх зразків зазначеної групи сакральних будівель слід виділити, насамперед, Миколаївську церкву 1607 р. у Чернівцях (рис.1а), без якої важко було б уявити будь-яке скільки-небудь серйозне дослідження історії традиційного культового будівництва Буковини. Незважаючи на деякі зміни в архітектурі пам'ятки, які сталися внаслідок кількох її пізніших реконструкцій (розширення приміщення бабинця у західному напрямку, влаштування на північ від нього допоміжного приміщення, а на південь - вхідного тамбуру тощо), головні ознаки первісного композиційного, конструктивного і декоративно-пластичного рішення споруди збереглися. Композиційну основу храму складають три послідовно розташовані вздовж осі схід-захід зруби шестикутного в плані вівтарного приміщення, дещо більшого від нього за своїми розмірами четверика нави, а також витягнутого у поздовжньому напрямку (після вищезгаданої реконструкції будівлі) гранчастого бабинця з влаштованим у його південній стіні головним входом до церкви (рис.2, ліворуч). Важливо відзначити, що саме південна орієнтація головного входу до Миколаївської церкви помітно відрізняє цю пам'ятку від сакральних будівель інших регіонів України з властивим для них розташуванням вхідних дверей у західній стіні бабинця, що стало додатковою підставою для деяких дослідників

пов'язувати цю своєрідну особливість споруди (як і значної частини дерев'яних храмів Буковини в цілому) з традиціями українського народного житла.

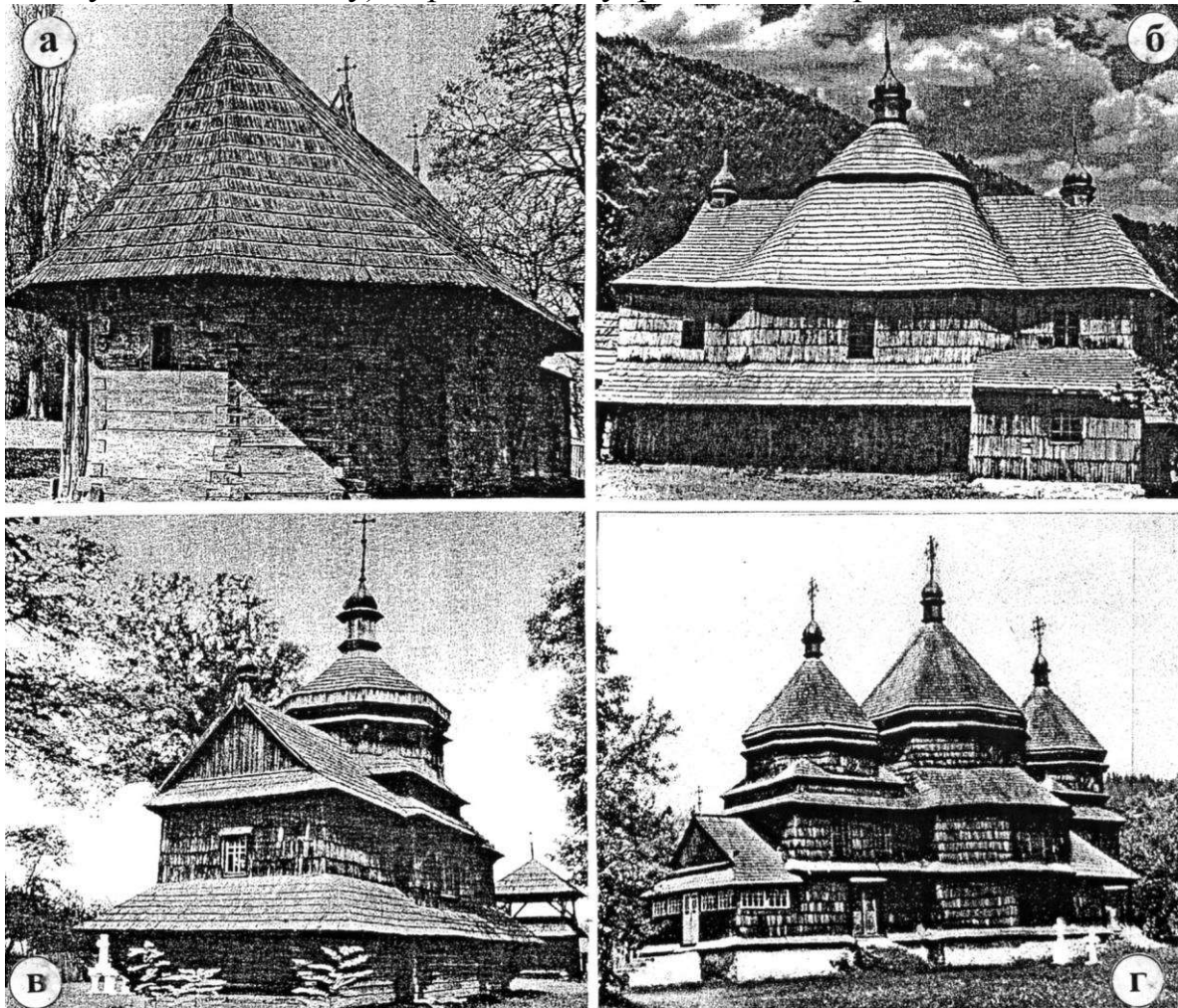

Рис.1. Характерні зразки традиційних сакральних будівель Північної Буковини: а) Миколаївська церква 1607 р. у Чернівцях; б) церква Івана Сучавського 1792 р. у Виженці Вижницького району; в) Успенська церква 1785р. у Дубівцях Кіцманського району; г) Василівська церква 1875 р. у Конятині Путильського району (всі – Чернівецької області).

На перший погляд, схожі асоціації викликає і монументальне завершення старого чернівецького храму у вигляді високого, спільного для всіх його трьох зрубів, даху, широкі (до 1 м) виноси якого підтримуються кількома тесаними з брусів фігурними кронштейнами. Проте при всій зовнішній простоті і лаконізмі Миколаївської церкви кожне з приміщень цієї пам'ятки перекрите невисоким, у декілька брусів, рубленим склепінням, відображаючи в її інтер'єрі найбільш поширену у традиційному сакральному будівництві України схему триверхого храму. При цьому особливу увагу доцільно звернути на своєрідну конструкцію рубленого перекриття приміщення нави, яке на відміну від порівняно простих зімкнутих склепінь восьмигранної форми над східним та західним зрубами, має

двоюрсну структуру з низьким чотирикутним в плані заломом і розташованим над ним восьмигранним склепінням на чотирьох плоских парусах. Принагідно відзначимо, що влаштування в описуваній пам'ятці склепінчастого завершення зрубів принципово відрізняє її від безверхих храмів т.зв.хатнього типу в інших регіонах України (передусім, в Галичині і Волині) з властивою для них плоскою стелею в інтер'єрі, ускладнених у багатьох випадках базиликальною структурою нави, просторовим розкриттям до неї вівтарного приміщення, а подекуди і його південною орієнтацією. Неважко помітити, що зазначені особливості більшості безверхих храмів України (за винятком буковинських церков) споріднюють їх не стільки з традиційним народним житлом, скільки з культовим будівництвом Білорусі, Литви, Польщі та інших країн Східної Європи, відображаючи у своїй архітектурі досить складне переплетіння різних художньо-стильових напрямків та конфесійних течій [14].

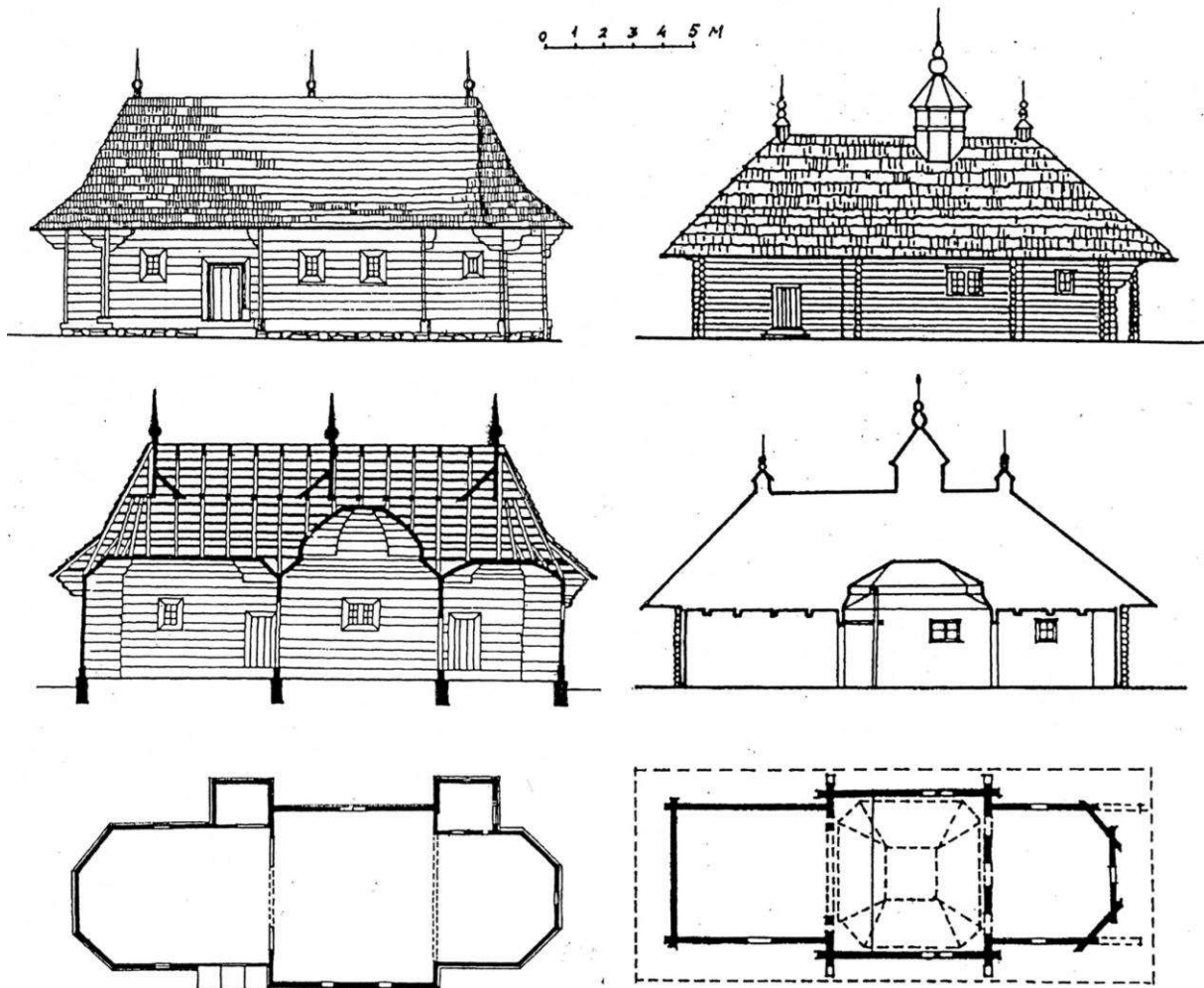

Рис.2. Буковинські дерев'яні храми з прихованими під дахом рубленими верхами (з фондів ін-ту «Укрзахідпроектреставрація»): ліворуч – Миколаївська церква 1607 р. у Чернівцях; праворуч – Миколаївська церква 1786 р. у Берегометі Кіцманського району Чернівецької області.

Особлива значимість розглянутої вище Миколаївської церкви у Чернівцях полягає не лише у її належності до числа найбільш ранніх зафіксованих зразків досліджуваної групи сакральних будівель, але й у тому, що вона започаткувала своєю появою виникнення на території Буковини особливої регіональної школи традиційного вітчизняного храмобудування. Це добре простежується, зокрема, при її порівнянні з іншою, більш пізньою, але не менш дослідженою пам'яткою буковинського дерев'яного зодчества – збудованою мало не через два століття у передмісті Чернівців Каличанці Успенською церквою 1783 р. [15]. Як і раніше згадана Миколаївська церква у Чернівцях, вона складається з трьох об'єднаних спільним дахом зрубів бабинця, нави та вівтаря, відрізняючись від свого більш раннього прототипу хіба що чотирикутною, а не гранчастою в плані формою західного зрубу. Досить схожа на Успенську церкву за своїм зовнішнім виглядом і збудована майже водночас з нею Миколаївська церква 1786 р. у селі Берегомет на Кіцманщині [16], проте на відміну від вищезгаданих чернівецьких храмів рублене склепіння в ній влаштоване лише над приміщенням нави, в той час як західний та східний зруби пам'ятки перекриті більш простою плоскою стелею (рис.2, праворуч). Показово, що склепінчасте завершення центрального зрубу берегометської церкви має двоярусну структуру з низьким чотирикутним в плані заломом і розташованим над ним восьмигранним рубленим склепінням на чотирьох парусах, цілком повторюючи (не лише у конструктивному, але й у композиційному і пропорційному відношеннях) своєрідний прийом перекриття нави в обох розглянутих раніше чернівецьких храмах.

Важливо зазначити, що подібні безверхі храми згідно з бібліографічними, архівними та натурними дослідженнями були у XVII – XVIII ст. домінуючим типом традиційних культових будівель на всій території регіону (включаючи і його південну частину), що не могло не вплинути на визнання саме цих споруд найбільш характерним і навіть єдиним історично обумовленим відображенням багатовікового досвіду буковинських народних будівничих. Чи не найбільшого поширення набули в цей час дерев'яні храми з одним (у Підвальному, Буківці, Бурдеї, Берегометі, Кулівцях, Петрашівці та інш.) або трьома (у Круп'янському, Луковиці, Чернівцях, Веренчанці, Полянні, Цурені та ін.) прихованими у масиві даху зімкнутими склепіннями на зразок розглянутих раніше церков у Чернівцях та Берегометі. Помітно поступалися цим будівлям за своєю кількістю два інших різновиди безверхих дерев'яних храмів на території досліджуваного регіону – з напівциркульним склепінчастим перекриттям нижніх зрубів або влаштуванням над ними плоскої стелі, особливості яких добре простежуються відповідно на прикладі Дмитрівської церкви 1794 р. у Білоусівці [17] та Різдобогородицької церкви 1794 р. в Іванківцях [18] Чернівецької області. До цього слід додати, що будівництво церков т.зв. хатнього типу найдовше (до 1940-х рр.) затрималося

саме на півдні Буковини, супроводжуючись при цьому заміною традиційного склепінчастого перекриття нижніх зрубів плоскою стелею, а також загальним спрощенням їх композиційного та конструктивного рішення (з влаштуванням плоскої стелі в інтер'єрі, будівництвом найпростіших однозрубних сакральних будівель тощо) на зразок храмів у Круглику, Давидівцях, Лашківцях, Будинці або Перкінцях Чернівецької області.

Наведені вище спостереження і висновки щодо особливостей історичного розвитку і, що не менш важливо, локалізації головних різновидів храмів т.зв. хатнього типу на території Північної Буковини цілком підтверджуються при їх співставленні з результатами досліджень традиційного культового будівництва у південній частині цього регіону та сусідніх з ним районів Молдови та Румунії. Так, домінуючі на території Чернівецької області храми з прихованими у масиві їхнього даху зімкнутими склепіннями були добре відомі і в південних районах Буковини [19], проте кількість їх тут помітно поступалася головному різновиду традиційних культових будівель в цій частині регіону з характерним для них циліндричним склепінчастим перекриттям нижніх зрубів (у Білці, Городнику Долішньому, Путні, Ротунді, Солонці, Тодирештах, Якобештах та інш.) [20]. Це свідчить про те, що попри зовнішню подібність безверхих дерев'яних церков Північної та Південної Буковини, в інтер'єрі цих будівель добре простежуються певні відмінності у конструктивному рішенні їхнього перекриття та організації внутрішнього простору, обумовлені різними умовами розвитку і, як наслідок, різними традиціями сакрального будівництва в обох частинах регіону. Зокрема, визначальною ознакою традиційного храмобудування Північної Буковини було використання для перекриття нижніх зрубів будівлі різних варіантів зімкнутого склепіння, генетична спорідненість яких з традиційними рубленими верхами та самою концепцією просторової організації інтер'єру українських дерев'яних храмів не викликає жодного сумніву.

Особлива значимість цих рудиментарних, прихованих у масиві даху форм рубленого верху у подальшому розвитку традиційного сакрального будівництва Північної Буковини знайшло своє найбільш послідовне відображення у процесі їх поступового виявлення у зовнішніх об'ємах дерев'яних храмів, який набув тут масового поширення вже у др.пол. XVIII-го і, особливо, у XIX-му століттях. Важливе місце у цьому процесі посідає порівняно невелика за своєю кількістю, але надзвичайно важлива для розуміння особливостей формування зазначеної регіональної школи, група буковинських храмів перехідного типу, характерним зразком яких є церква Івана Сучавського 1792 р. у селі Виженка Чернівецької області (рис.1б). Як і в розглянутих раніше пам'ятках, первісну основу будівлі складають три послідовно розташовані вздовж осі схід-захід зруби гранчастого вівтаря, а також прямокутних, витягнутих у поперечному напрямку приміщень

бабинця і нави, причому центральний з них дещо більший за бічні і перекритий досить складним за своєю структурою восьмигранним склепінням, в той час як західний і східний – плоскою стелею на тесаних балках (рис.3, ліворуч). Висота і розміри рубленого перекриття нави є дещо більшими порівняно з класичними зразками буковинських храмів т.зв. хатнього типу, що й обумовило виявлення цієї масивної конструкції у зовнішніх формах даху у вигляді монументального восьмихилого об'єму з невеликим декоративним ліхтариком у вінчанні. Слід відзначити, що внаслідок цього пам'ятка впритул наблизилася до традиційного українського одноверхого храму не лише ззовні, але й у просторовій організації її інтер'єру, композиційною домінантою якого є розвинуте вгору і надзвичайно виразне у пластичному відношенні приміщення нави. До цього слід додати, що особливу роль у незаперечному наближенні архітектури виженської церкви до багатовікових традицій вітчизняного храмовбудування відіграли поява навколо її нижніх зрубів розлогої обхідної галереї (піддашшя) і влаштування головного входу до храму не в південній, а в західній стіні бабинця.

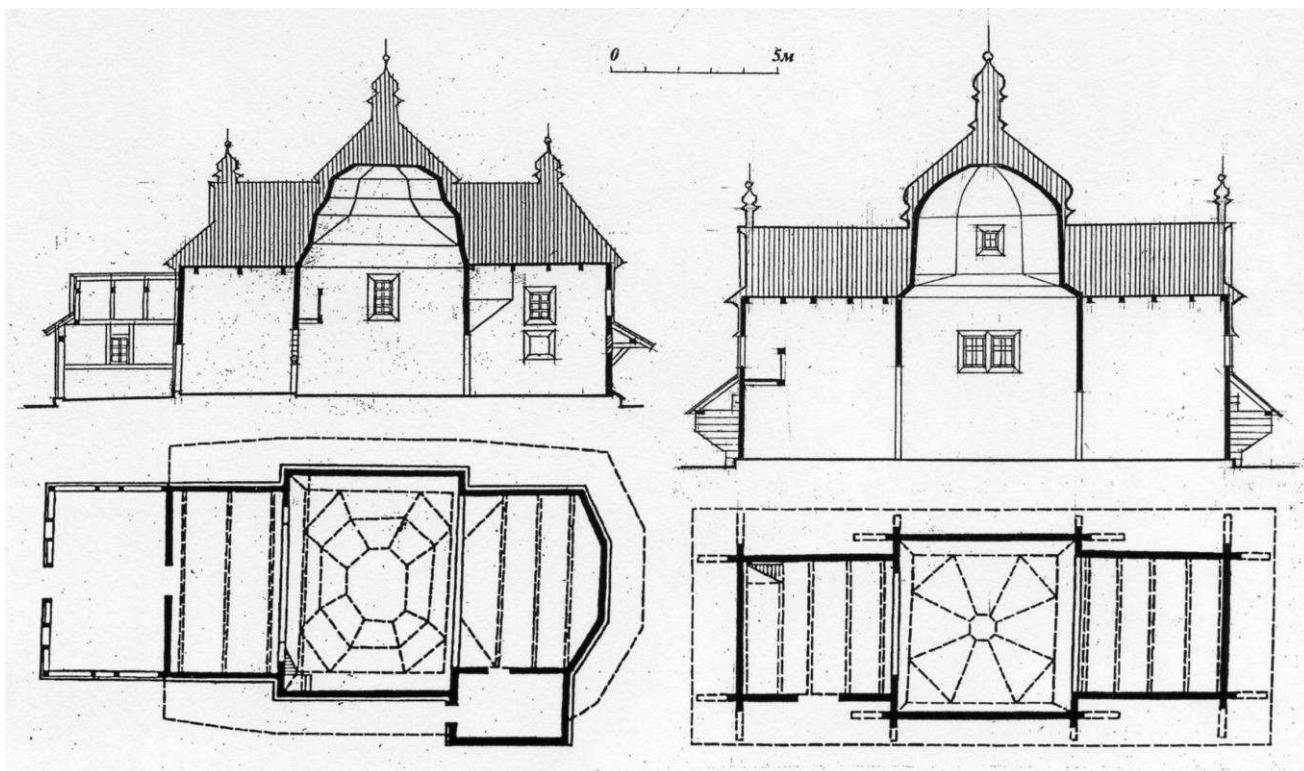

Рис.3. Буковинські дерев'яні церкви з частково або цілком виявленими ззовні верхами: ліворуч – церква Івана Сучавського 1792 р. у Виженці Вижиницького району; праворуч – Успенська церква 1785 р. у Дубівцях Кіцманського району Чернівецької області.

Характеристика церкви Івана Сучавського була б неповною без згадки про своєрідну конструкцію склепінчастого перекриття над її центральним зрубом, яке складається з чотирикутного в плані нижнього залому та розташованого над ним на чотирьох плоских парусах восьмигранного

зімкнутого склепіння досить складної східчастої форми. Неважко помітити, що при всій своїй унікальності зазначена конструкція лише повторює принципову схему рубленого склепіння, прихованого у масиві даху більшості безверхих храмів досліджуваного регіону, розглянутих нами на прикладі пам'яток дерев'яної архітектури у Чернівцях та Берегометі (рис.2). Невипадковість використання рубленого верху комбінованої форми з чотиригранним заломом в основі та розташованим над ним склепінням восьмикутної в плані форми (переважно для перекриття головного приміщення досліджуваної групи будівель – нави) знайшла своє цілковите підтвердження в процесі остаточного виявлення цієї конструкції у зовнішніх формах дерев'яних храмів Буковини, який досяг свого апогею на території регіону у др.пол.XVIII – п.пол.XIX ст. Це добре простежується на прикладі одного з найбільш ранніх та завершених в архітектурно-художньому відношенні зразків одноверхої церкви у Північній Буковині – Успенської церкви 1785 р. у селі Дубівці Кіцманського району Чернівецької області (рис.1в і 3, праворуч), точну дату будівництва якої вдалося встановити порівняно недавно завдяки цілеспрямованим комплексним дослідженням історичних джерел відомим українським вченим М.Чучком [21].

Перші зафіксовані на території регіону одноверхі храми на зразок щойно згаданої Успенської церкви у Дубівцях були зведені у др.пол.XVIII – п.пол.XIX ст. (у Валяві, Оршівцях, Ошихлібах, Станівцях Долішніх, Старій Жадові тощо) і локалізувалися переважно в межах Кіцманського та Сторожинецького районів Чернівецької області. Проте у др.пол.XIX – на поч. XX ст. будівництво подібних церков (у Витилівці, Гаврилівці, Комарівці, Неполоківцях, П'ядиківцях, Ревні, Южинці та інш.) набуло справді масового характеру, вийшовши далеко за межі свого первісного ареалу та охопивши практично всю північно-західну частину Чернівецької області, включаючи й гірські села Вижицького та Путильського районів (храми у Бережниці, Біскові, Верхній Бродині тощо). Особливу увагу у процесі формування досліджуваного різновиду традиційних культових будівель Північної Буковини привертає те, що визначальною для таких споруд ознакою було використання для перекриття їхньої нави неодноразово згадуваного нами двоярусного рубленого верху комбінованої форми, підтверджуючи тим самим безперечний генетичний зв'язок між щойно згаданими одноверхими церквами регіону та розглянутими раніше буковинськими храмами т.зв. хатнього типу.

Підкреслена увага, яка приділяється в даній статті такому другорядному, на перший погляд, елементу як рублене перекриття культової будівлі, багато в чому обумовлена певною недооцінкою цієї конструкції та її визначальної ролі у формуванні внутрішнього простору дерев'яних церков досліджуваного регіону. Адже у висвітленні цього явища головна увага, як правило, приділяється опису зовнішніх ознак буковинських дерев'яних церков т.зв.хатнього типу (розмірам

та формі даху, кількості та розташуванню хрестів на його гребені та інш.), в той час як зазначені вище особливості їх конструктивного рішення або просторової організації інтер'єру згадуються тільки в окремих випадках як суто другорядні ознаки, а інколи й взагалі залишаються поза увагою дослідника. Разом з тим, розглянута нами конструкція склепінчастого перекриття посідає особливе місце в історії традиційного вітчизняного храмовбудування, про що свідчить, зокрема, розроблена видатним українським вченим М. Драганом класифікація найбільш поширених у ньому різновидів восьмигранних рублених верхів [22], в якій три позиції (3, 4 та 5) з п'яти відповідають зафіксованим у сакральному будівництві Північної Буковини прийомам зімкнутого склепіння (рис.4).

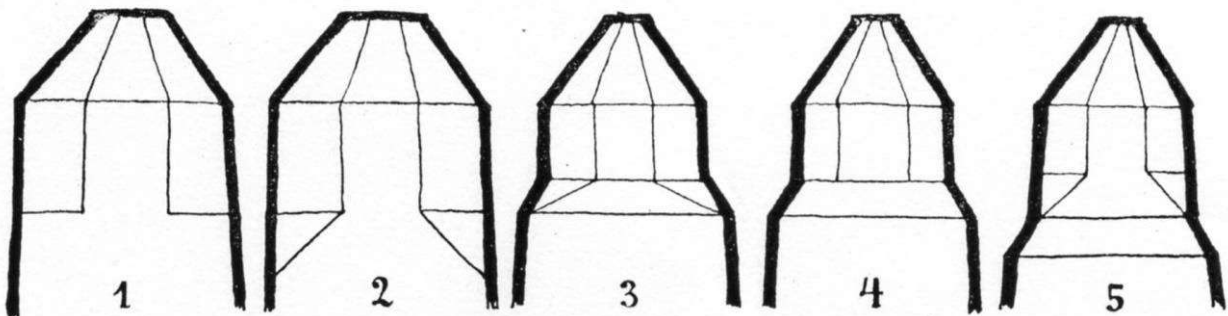

Рис.4. Головні різновиди восьмикутних в плані рублених верхів у традиційному сакральному будівництві України (за М.Драганом).

Особлива наукова значимість вищезгаданої класифікації, як і всієї творчої спадщини одного з найвидатніших представників історико-архітектурної науки та мистецтвознавства в Україні, полягає, як відомо, в органічному сполученні у його дослідженнях найкращих на той час теоретичних досягнень світової науки з комплексним аналізом найрізноманітніших історичних джерел і, що особливо слід відзначити, з ретельним вивченням об'єктів культурної спадщини в натурі. Цілком природно, що те важливе місце неодноразово згадуваних раніше верхів комбінованої форми у розвитку архітектури українських дерев'яних храмів, яке було відведене М. Драганом у його класифікаційній схемі, також базувалося на матеріалах натурального обстеження та комплексного спіставлення ним численних зразків культових будівель різних регіонів України (насамперед, західних). Їхня спорідненість з традиційними культовими будівлями Північної Буковини добре простежується на прикладі двох досліджених вченим зразків дерев'яних храмів - у Старій Солі (рис.5, ліворуч) [23] і Нижньому Висоцькому (рис.5, праворуч) [24] на Львівщині, які репрезентують у роботі відповідно галицьку і бойківську школи традиційного вітчизняного храмовбудування. При цьому слід зазначити, що попри певні зовнішні відмінності нижньовисоцького та інших наведених у книзі М. Драгана бойківських церков від їхніх буковинських аналогів, пов'язані з властивою для них багатоярусною структурою верхів, у конструкції останніх легко простежити все ту ж принципову схему

восьмигранного склепінчастого перекриття на чотирикутному в плані рубленому заломі.

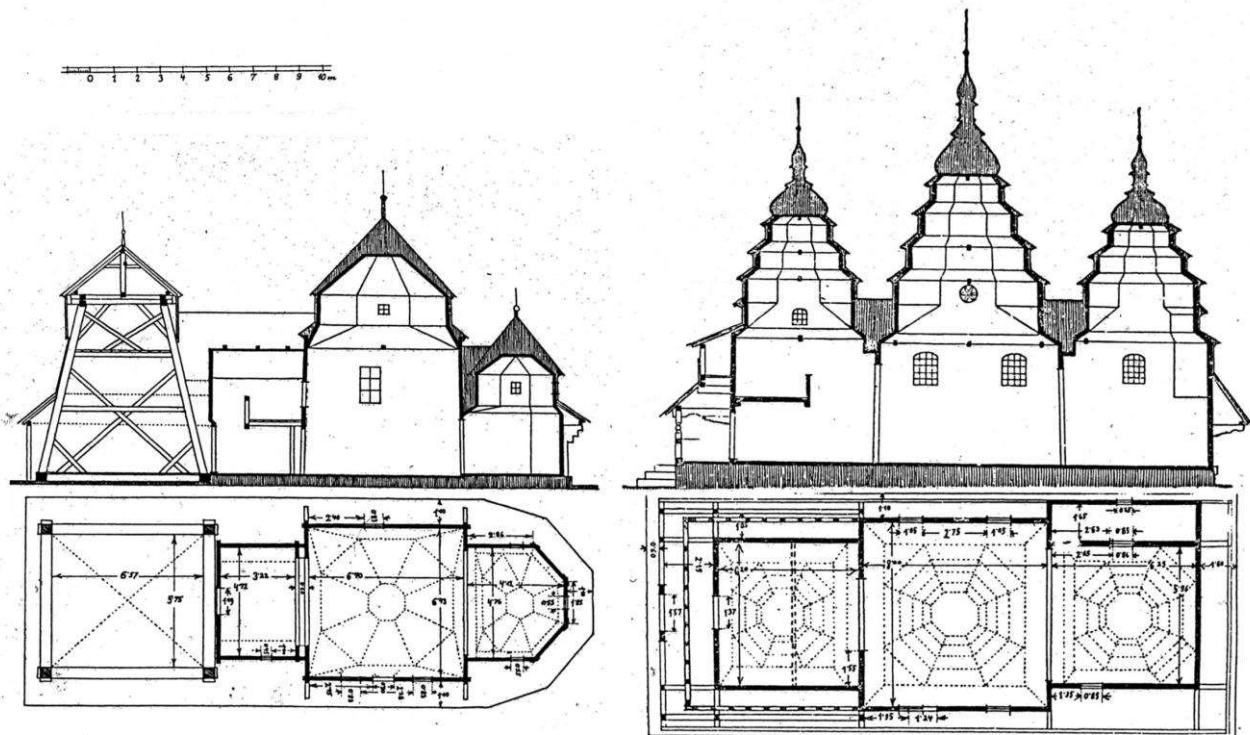

Рис.5. Деякі аналоги досліджуваної групи дерев'яних храмів у традиційному храмовуванні Галичини та Бойківщини (за М.Драганом): ліворуч – церква Воскресіння Христова XVII ст. у Старій Солі Львівської області; праворуч – Миколаївська церква 1814 р. у Нижньому Висоцькому на Львівщині.

Чимало спільного з досліджуваною групою храмів простежується також і у традиційному сакральному будівництві Поділля, про що свідчить, наприклад, одна з найдавніших пам'яток дерев'яної архітектури регіону – Воздвиженська церква ХУІІ ст. у невеличкому містечку Копичинці на Тернопільщині (рис.6, ліворуч). Незважаючи на деякі зміни в архітектурі храму, які сталися внаслідок кількох пізніших реконструкцій (прибудови до північної стіни вівтарного зрубу допоміжного приміщення, заміни первісного склепінчастого завершення нави на каркасну баню з плоскою стелею в інтер'єрі, влаштуванні з боку головного входу до церкви розвиненого та дещо немасштабного портика на шести стовпах замість звичного у таких випадках піддашся на фігурних кронштейнах тощо), головні ознаки первісного композиційного і декоративно-пластичного рішення споруди збереглися. Серед них, безумовно, слід виділити характерну двоярусну структуру центрального верху з чотирикутним в плані заломом у його основі та розташованим над ним світловим восьмимериком на чотирьох плоских парусах – конструкцію, неодноразово згадувану нами раніше (на жаль, без склепінчастого завершення цієї конструкції, розібраного під час пізніших перебудов пам'ятки) як на прикладі дерев'яних церков Буковини, так і розглянутих вище культових

споруд Галичини і Бойківщини. Важливо підкреслити, що використання цього прийому було характерним і для інших найдавніших за хронологією дерев'яних храмів Поділля, серед яких особливо слід виділити Успенську церкву XVII ст. у Нагорянці та Миколаївську церкву 1691 р. у Бережанах на Тернопільщині.

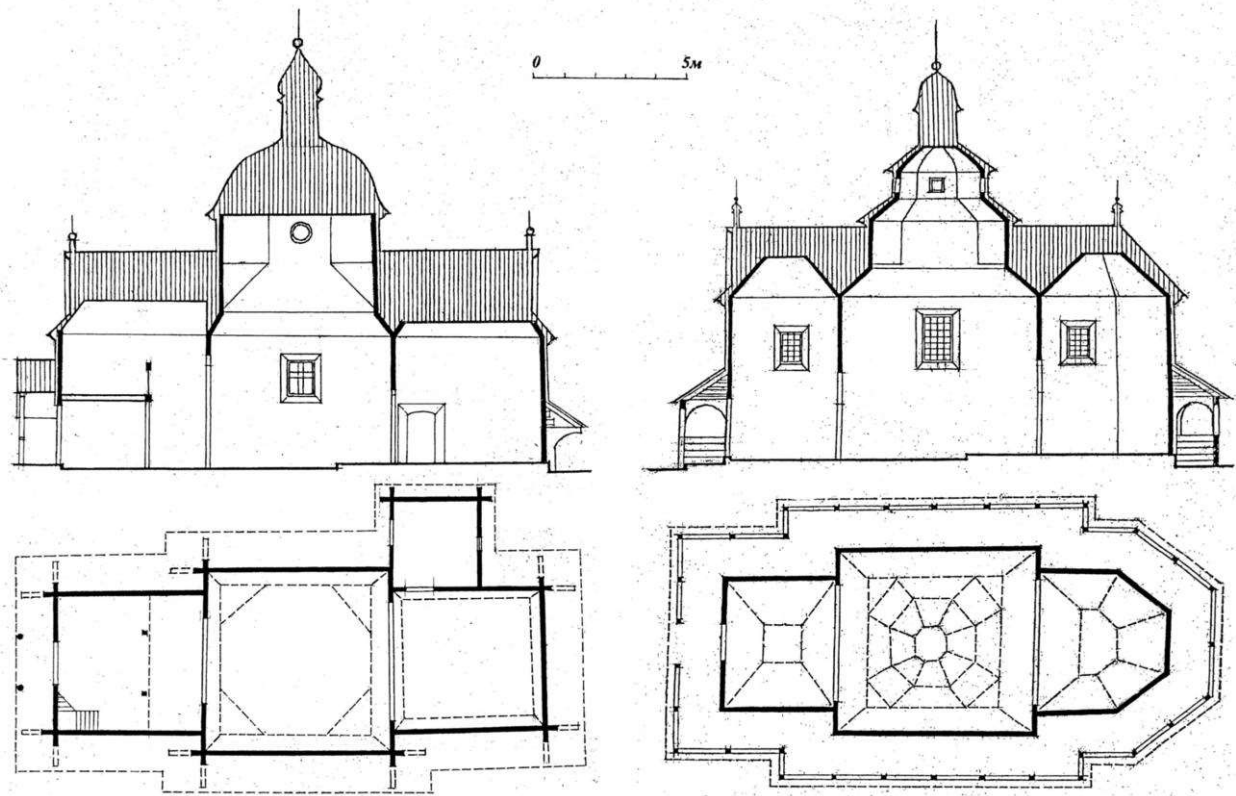

Рис.6. Деякі аналоги досліджуваної групи дерев'яних храмів у традиційному храмовбудуванні Поділля та Волині: ліворуч- Воздвиженська церква XVII ст. у Котичинцях Тернопільської області; праворуч – Успенська церква поч.XVIII ст. у Лишнівці Волинської області (реконструкція В.Завади).

Незаперечну архітектурно-художню та конструктивну спорідненість всіх згаданих вище шкіл традиційного вітчизняного храмовбудування легко пояснити територіальною близькістю Галичини, Бойківщини та Поділля до Буковини, в той час як поява аналогів досліджуваної групи культових будівель на території більш віддалених регіонів дозволяє припустити спільну генетичну основу цього явища. Зокрема, досить близькою до буковинських одноверхих храмів є зведена неподалік від Шацьких озер Лукинська церква 1745 р. у Городному Волинської області, що простежується, насамперед, у композиційному, конструктивному та пропорційному рішенні приміщення наві з добре знайомим нам восьмикутним в плані верхом на чотиригранному рубленому заломі. Дещо складніше за своїм рішенням інша пам'ятка волинського дерев'яного зодчества – Успенська церква поч. XVIII ст. у Лишнівці Волинської області (рис.6, праворуч), всі три зруби якої (до перебудов 1858 і, особливо, 1910 років) були перекриті склепінчастими

конструкціями та оточені по периметру обхідною аркад-галереєю (опасанням), причому у зовнішніх формах храму було виявлено лише стрункий триярусний верх над центральний зрубом з декоративною маківкою у вінчанні. Особливо слід відзначити, що незважаючи на певні відмінності у пластиці, пропорціях та конструктивному рішенні рубленого перекриття городнівського, лишнівського або інших схожих на них дерев'яних храмів Волині (у Турі, Градиську, Оржеві тощо), у кожному з подібних варіантів неважко простежити все ту ж приципову схему восьмигранного склепінчасого верху на чотирикутному в плані заломі в якості основи. Невипадковість виділення М.Драганом цього конструктивного прийому проявилася також у тому, що географія його поширення у віддалених, безпосередньо не пов'язаних з Буковиною регіонах України, територією Волині не обмежувалася, охоплюючи крім неї ще й Київську землю, Наддніпрянщину і навіть розташовану на кордоні з Росією Слобожанщину [25].

З погляду на такі великі територіальні масштаби поширення зазначеного різновиду рубленого верху у традиційному вітчизняному храмобудуванні певне здивування викликає спроба львівського дослідника Я.Тараса пов'язати появу на Буковині одноверхих храмів на зразок Успенської церкви у Дубівцях (рис.3) з впливом розташованого на території сусідньої Івано-Франківщини Покуття [26]. Не заглиблюючись в аргументи вищезгаданого автора стосовно існування в Україні особливої покутської школи дерев'яного зодчества [27], відзначимо, що подібне обмеження зовнішніх зв'язків буковинської народної архітектури не тільки не відповідає історичним реаліям, але й позбавляє це своєрідне явище одного з найбільш визначальних і невід'ємних від його багатовікового розвитку структурних елементів. Показово, що в першій з розроблених Я.Тарасом схемі «Школи народного храмового будівництва України» дерев'яні храми Буковини взагалі представлені лише безверхими спорудами [28] і лише в другій, пізнішій, редакції зазначеної схеми до буковинського типу культових будівель в якості особливої Кіцмансько-Берегометської групи були включені й одноверхі церкви регіону з характерною підназвою «Покутська школа» [29].

Якщо покутське походження зазначеного різновиду буковинських храмів поки що залишається насамперед особистим науковим відкриттям Я.Тараса, то історико-архітектурна приналежність більш складних, триверхних, дерев'яних церков Північної Буковини до сусідньої Гуцульщини у більшості досліджень цього явища вважається давно доведеним та неспростовним фактом. Найбільш послідовним прихильником зазначеної концепції виступає відомий російський мистецтвознавець Д.Гоберман, відштовхуючись при цьому від присутності у декоративно-прикладному мистецтві і фольклорі гірських районів Чернівецької області (переважно Вижницькому і Путильському) багатьох характерних ознак традиційної культури гуцулів і, що особливо важливо, безпосередньої участі

гуцульських майстрів у будівництві дерев'яних храмів Західної Буковини [30]. Щодо першого аргументу слід зазначити, що згідно з останніми дослідженнями територіальна організація традиційного вітчизняного храмобудування далеко не завжди відповідає ареальним особливостям решти елементів народної культури України, що обумовило розробку більшістю дослідників цього явища історико-архітектурного або архітектурно-етнографічного районування замість історико-етнографічного [31]. Звідси випливає, що вплив гуцульських народних традицій на духовну і навіть матеріальну культуру гірських районів Буковини зовсім не означає їхнього відображення в архітектурі дерев'яних церков досліджуваного регіону. З іншого боку, історичний досвід традиційного культового будівництва показує, що походження і творча манера народних майстрів завжди залишалися важливим, але не вирішальним фактором створення сакральних будівель, адже багато в чому визначалися безпосередньою участю в цьому процесі церковної громади (починаючи від вибору нею зразка для спорудження храму і кінчаючи її активною участю у будівельних роботах) [32].

Деякі інші аргументи на користь гуцульського походження буковинських триверхих храмів висувають деякі історики архітектури, виходячи з виняткової спорідненості композиційного і декоративно-пластичного рішення дерев'яних церков Гуцульщини і гірських районів Чернівецької області. Зокрема, відомий український вчений Г.Логвин, визнаючи описані вище одноверхі храми регіону логічним наслідком генези буковинських безверхих церков т.зв хатнього типу, заперечує їх генетичний зв'язок з триверхим різновидом культових будівель, які "нічим не відрізняються від гуцульських" [33]. Натомість згадуваний нами раніше львівський дослідник Я.Тарас відзначає, що у гірських (Вижницькому та Путильському) районах Чернівецької області "знаходиться група триверхих церков, яка не зустрічається в інших районах Буковини, Гуцульщини, Покуття, Поділля, а також Молдови та Румунії" і є "продуктом творчості майстрів, які зуміли на основі триконхового і хрещатого плану створити своєрідну триверху церкву" [34]. Незважаючи на таку досить чітку та однозначну оцінку цієї групи культових споруд, зазначений автор пропонує віднести її до "школи народного храмового будівництва Гуцульщини" [35] і для більшої певності у своїй таблиці «Основні типи та групи церков українців Карпат» розташовує триверхі церкви Буковини серед храмів гуцульського типу в якості його особливого локального відгалуження - вижницько-путильської групи [36].

Однією з причин заперечення деякими дослідниками генетичного зв'язку зазначеної групи триверхих храмів з багатовіковими традиціями буковинської архітектурно-будівельної школи є, на наш погляд, врахування ними насамперед зовнішніх характеристик цих споруд, внаслідок чого найважливіші особливості їх конструктивного рішення і організації внутрішнього простору залишилися за

межами комплексної оцінки і атрибуції. У необхідності врахування при цьому зазначених ознак досліджуваної групи будівель легко переконатися на прикладі Василівської церкви 1875 р. у Конятині (рис. 1г), Дмитрівської церкви 1872 р. у Дихтинці, Миколаївської церкви 1885 р. у Путилі, Параскевської церкви 1855 р. у Мілієві, Вознесенської церкви 1876 р. в Іспасі та інших збудованих у гірських районах Буковини храмів, фотографії, рисунки та креслення яких наводить у своїй книзі чернівецький дослідник М.Чучко [37]. Композиційну основу таких будівель складають три послідовно розташовані вздовж осі схід-захід зруби вівтаря, нави та бабинця, перекриті трьома (а інколи одним) восьмикутними в плані верхами, ускладнені влаштуванням з південного та північного боку від нави двох симетрично розташованих гранчастих приділів, а також пластичного піддашся - обхідної галереї на фігурних кронштейнах по зовнішньому контуру будівлі. Слід відзначити, що на перший погляд характерні пропорції і пластика верхів, як і поява на поперечній осі храмів вижницько-путильської групи двох пластичних бічних об'ємів гранчастої в плані форми або влаштування навколо цих будівель обхідної галереї на кронштейнах і справді створюють враження їх зовнішньої схожості з хрещатими в плані церквами гуцульського типу.

Разом з тим, при більш уважному аналізі досліджуваної групи дерев'яних храмів з'ясовується, що поєднання у конструкції їхніх верхів чотирикутного в плані нижнього залому і розташованої над ним восьмигранної бані з ліхтариком є характерним саме для традиційного храмобудування Буковини і неодноразово розглядалося нами вище не лише на прикладі буковинської, але й деяких інших регіональних шкіл українського дерев'яного зодчества. Тим цікавіше, що одним з небагатьох регіонів України, у традиційній сакральній архітектурі якого цей конструктивний прийом ніколи не використовувався, була сусідня з Буковиною Гуцульщина, яка (принаймні, за цією ознакою) виявилася своєрідною історико-архітектурною оазою у цілісному і порівняно однорідному в цьому відношенні масиві храмів галицького, бойківського, буковинського, подільського та інших типів. Це зайвий раз свідчить про складний характер історичних взаємозв'язків між окремими територіями в процесі розвитку будь-якої будівельної культури (включаючи, зокрема, вітчизняне зодчество), які далеко не завжди визначалися територіальною близькістю сусідніх регіонів. З погляду на певну автономність гуцульських храмів у конструктивному рішенні верхів цілком правомірним слід визнати висунуте свого часу Г.Логвином припущення стосовно особливої ролі Києва і, зокрема, розташованого неподалік від нього Межигірського монастиря у появі і масовому поширенні на Гуцульщині у XVII ст. нового, невідомого тут раніше хрещатого різновиду церкви з одним центральним розташованим верхом, який згодом одержав назву храму гуцульського типу [38].

Не на користь гуцульського походження поширених у гірських районах Північної Буковини триверхих церков свідчить також влаштування у більшості з них двох симетрично розташованих (на південь та на північ від нави) бічних об'ємів, характерні пропорції і гранчаста форма яких в плані більше нагадують поширені на півдні регіону триконхові храми, ніж хрещаті церкви Гуцульщини з монументальними бічними зрубами прямокутної в плані форми. Невипадково кількість триконхових храмів (як дерев'яних, так і мурованих) помітно зростає у протилежному від Гуцульщини південно-східному напрямку, локалізуючись переважно на території сусідніх Румунії і Молдови [39]. Важливо зазначити, що при цьому зростає не лише кількість, але й хронологічна глибина зафіксованих тут триконхових храмів, найбільш ранні зразки яких датуються ще XIV-XV ст. (рис.7, праворуч) і пов'язуються деякими дослідниками з розквітом особливого трансильванського романоготичного стилю [40]. Це свідчить про розташування первісного ареалу поширення подібних будівель на південь від досліджуваного регіону, що дозволяє поставити під сумнів досить популярну серед істориків та мистецтвознавців думку стосовно гуцульського походження гранчастих бічних об'ємів у триверхих храмах гірської Буковини.

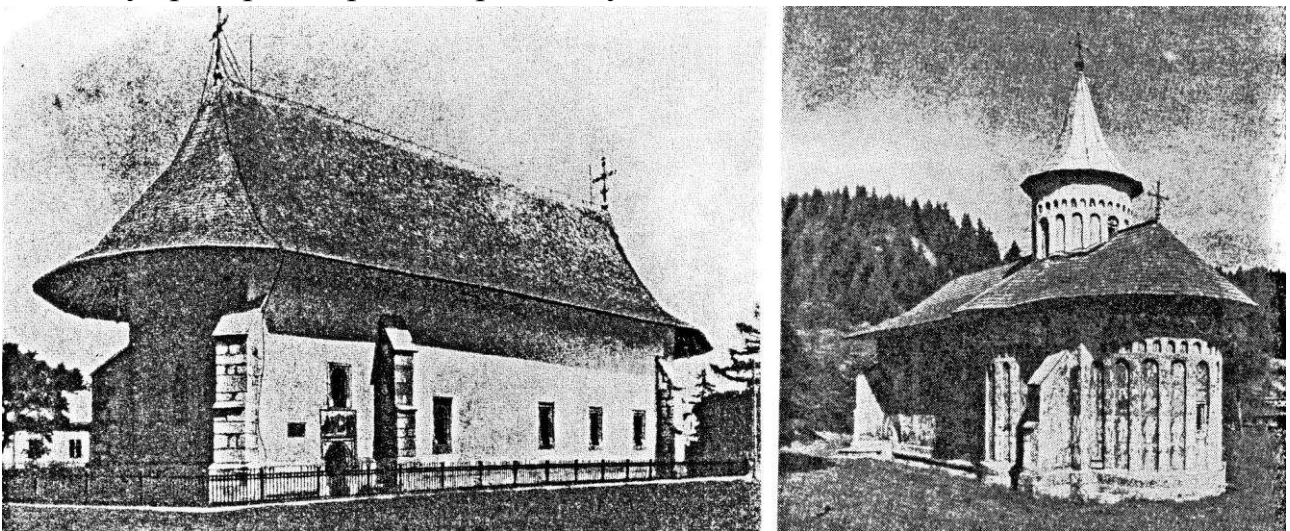

Рис.7. Характерні зразки кам'яних романоготичних храмів Південної Буковини (за Г.Іонеску): ліворуч – Миколаївська церква XIV ст. у Редеуці; праворуч – церква XIV- XV ст. у монастирі Воронець (обидві – на території Румунії).

Звичайно, наведена характеристика зазначеної групи культових будівель не вичерпує всіх властивих для них особливостей, до яких треба віднести також влаштування головного входу до храму у західній, а не південній стіні бабинця, що суперечить своєрідним вимогам буковинського храмобудування, але цілком відповідає багатовіковим традиціям української сакральної архітектури. Разом з тим, враховуючи весь історично сформований комплекс художньо-стильових та конструктивних ознак триверхих церков гірських районів Північної Буковини і, зокрема, властиву для них двоярусну структуру верхів комбінованої форми (з

восьмигранною банею на чотирикутному в плані нижньому заломі), цю групу споруд, на наш погляд, доцільно віднести саме до буковинської архітектурно-будівельної школи в якості її особливого локального відгалуження (вижницько-путильської групи, за Я.Тарасом). Розглядаючи зазначені споруди у контексті багатовікової еволюції традиційного буковинського храмобудування, їх появу логічно пов'язувати з третьою, завершальною фазою послідовної трансформації класичних безверхих храмів т.зв. хатнього типу спочатку в одноверхі, а потім і триверхі церкви. Важливо підкреслити, що при цьому розширене тлумачення типологічних і територіальних меж досліджуваного явища добре узгоджується і з хронологією поширення зазначених різновидів культових споруд на території регіону: безверхих - у XVI - XVIII ст., одноверхих - у др. пол. XVIII - п. пол. XIX ст. і, нарешті, триверхих – в середині XIX - п.пол. XX ст.

Неважко помітити, що зазначений підхід до традиційного буковинського храмобудування повертає цьому явищу історично притаманні йому художньо-стильову цілісність і самодостатність, уточнюючи при цьому існуючі уявлення про реальні історичні масштаби досліджуваної архітектурно-будівельної школи та її місце у загальній структурі дерев'яного зодчества України. Показово, що до схожих висновків дійшли свого часу і такі відомі дослідники як В.Слободян, базуючись при цьому на системному аналізі всього історично сформованого комплексу композиційних, конструктивних та декоративно-пластичних ознак дерев'яних храмів Північної Буковини з врахуванням усталених архітектурно-будівельних і етнокультурних взаємозв'язків регіону з сусідніми країнами та територіями Європи [41]. Це дозволило вищезгаданому автору ототожнювати багатовікову еволюцію традиційного буковинського храмобудування передусім з поступовим виявленням у зовнішніх формах церкви прихованих під її дахом склепінчастих конструкцій, розглядаючи три неодноразово згадані у статті різновиди дерев'яних храмів (відповідно безверхі, одноверхі і триверхі) в якості послідовних, генетично пов'язаних одна з одною історичних фаз цього процесу. До цього слід додати, що тенденція до висвітлення традиційного сакрального будівництва Північної Буковини у такому широкому «форматі» (тобто в усьому комплексі історично притаманних цьому явищу типологічних, територіальних і стадіальних форм) останнім часом знайшла своє відображення і на сторінках таких науково-популярних видань як фотоальбоми, де зазначена архітектурно-будівельна школа представлена усіма вищезгаданими групами та різновидами дерев'яних церков [42].

Попри принциповий характер наведених вище висновків щодо реальних історичних масштабів та внутрішньої структури традиційного буковинського храмобудування, вони не дають відповіді на ще одне, не менш важливе питання – про походження цієї архітектурно-будівельної школи, художньо-

стильова своєрідність якої пов'язується передусім з найдавнішим і найбільш поширеним на території регіону безверхим типом храму. Адже, як зазначалося вище, при всій зовнішній схожості цих будівель з церквами т.зв. хатнього типу в інших регіонах України та прилеглих до неї країн Східної Європи безверхі храми Північної Буковини відрізняються значно складнішим рішенням внутрішнього простору та конструкцією рубленого перекриття, які повторюють принципову схему української дерев'яної церкви з одним чи трьома верхами. Виходячи з того, що поєднання у зовнішніх формах та інтер'єрі сакральних будівель таких різних за походженням композиційних схем ніде, крім Північної Буковини, в Україні не зустрічається, витоки зазначеного явища слід шукати у культовому зодчестві Молдови і Румунії, споріднених з досліджуваним регіоном тривалим перебуванням у складі Оттоманської імперії і пов'язаними з цим обмеженнями турецької адміністрації на будівництво високих християнських церков. Чи не найбільший інтерес в цьому відношенні становлять поширені тут у XIV-XV ст. романоготичні храми [43], які відрізнялися витягнутим вздовж осі захід-схід планом, влаштуванням високого спільного даху для всіх приміщень, а також використанням для їхнього перекриття циліндричного склепіння (рис.7, ліворуч). Як і у випадку з розглянутими вище зразками романоготичних храмів триконхового типу, кількість цих будівель у напрямку досліджуваного регіону поступово зменшується, супроводжуючись при цьому не тільки збільшенням кількості дерев'яних церков т.зв. хатнього типу порівняно з мурованими, але й дедалі частішим влаштуванням у масиві їхнього даху одного чи трьох рублених верхів замість вищезгаданого циліндричного склепіння.

Наведені спостереження дозволяють говорити про складне переплетіння в архітектурі досліджуваної групи сакральних будівель багатовікових традицій українського дерев'яного зодчества з деякими художньо-стильовими ознаками культового будівництва Молдови і Румунії, особливо помітними у більш ранніх (XVI – п.пол. XVIII ст.) зразках традиційного буковинського храмобудування. Разом з тим, зазначений вплив не лише обмежувався в часі певним історичним періодом, але й охоплював здебільшого зовнішні характеристики дерев'яних храмів регіону (об'ємну композицію, систему декоративного оздоблення тощо), практично не впливаючи на структуру їх внутрішнього простору та особливості конструктивного рішення. З іншого боку саме останні з перелічених вище ознак становили усталену, історично обумовлену основу традиційного буковинського храмобудування на всіх етапах складної еволюції цього явища, об'єднуючи всі його типологічні, стадіальні і місцеві модифікації у цілісну художньо-стильову систему. Цікаво, що подібна невідповідність зовнішніх і внутрішніх форм храму не була чимось надзвичайним в історії традиційного сакрального будівництва

України, багато в чому нагадуючи своєрідний феномен церков з дзвіницею над бабинцем [44], об'ємна композиція яких відображала асиметричну структуру готичних храмів, в той час як їхній інтер'єр відповідав всім класичним канонам вітчизняного храмовбудування. Це зайвий раз свідчить про те, що попри певні зовнішні відмінності в архітектурі буковинського та інших типів українських дерев'яних храмів, їх спільною генетичною основою та визначальним фактором історичного розвитку виступали багатовікові традиції вітчизняної будівельної культури.

Література

1. Завада В. До питання про територіальну неоднорідність традиційної сакральної архітектури України // Сучасні проблеми архітектури та місто-будування. – Вип.27. – К.: КНУБА, 2011. – С.14-27; Завада В. Роль Києва у формуванні регіональних відмінностей в архітектурі дерев'яних храмів України // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – Вип. 28. – К. : КНУБА, 2011. – С.163-174.
2. Гоберман Д.Н. По Северной Буковине. – Л.: Искусство, 1983; Логвин Г.Н. Дерев'яна архітектура // Нариси з історії архітектури Української РСР (Дожовтневий період).– К.: Держбудвидав, 1957.- С.217-220; Прибега Л.В: Дерев'яні храми Українських Карпат. – К.: Техніка, 2007. – С.140-148; Прибега Л. В. Народне зодчество. - К.: Мистецтво, 2009. – С.184-199.
3. Слободян В. Буковинський тип дерев'яних церков // Вісник ін-ту Укрзахідпроектреставрація.– Ч.10. - Львів: Укрзахідпроектреставрація, 1999. – С.62-72; Слободян В. Церкви українців Румунії: Південна Буковина, Мар-марощина, Задунав'я, Банат. - Львів: Стрім, 1995; Тарас Я. Дерев'яне сак-ральне будівництво Молдови // Вісник ін.-ту Укрзахідпроектреставрація. – Ч. 6 - Львів: Укрзахідпроектреставрація, 1997.–С.44-52; Чучко М. Право-славні культові споруди Буковини. Дерев'яні церкви та дзвіниці середини XIV-початку XX ст. - Чернівці: Букрек, 2011.
4. Логвин Г. Дерев'яна архітектура... – С.220; Прибега Л. Народне зодчество... – С.198; Щербаківський Д. Українське мистецтво. Буковинські і га-лицькі деревляні церкви, надгробні і придорожні хрести, фігури і каплиці. - Т.2. - Київ-Прага, 1926.
5. Слободян В. Буковинський тип дерев'яних церков...– С.81; Щербаківський Д. Українське мистецтво... – С.VI-VII, XI.
6. Історія української архітектури. – К.: Техніка, 2003. – С.382; Логвин Г. Дерев'яна архітектура... – С.217; Щербаківський Д. Українське мистецтво... – С.XI.
7. Гоберман Д. По Северной Буковине... – С.14; Юрченко П. Дерев'яна архітектура України. – К. : Будівельник, 1970. - С.81.
8. Чучко М. Православні культові споруди Буковини... – С.152 -170.
9. Тарас Я. Українська сакральна дерев'яна архітектура: Ілюстрований слов-ник-довідник.- Львів: Ін-т народознавства НАНУ, 2006.–С.67-68; Тарас Я. Сакральна

- дерев'яна архітектура українців Карпат. Культурно-традиційний аспект. – Львів: Ін-т народознавства НАНУ, 2007. - С.472-483.
10. Гоберман Д. По Северной Буковине... – С. -. Прибега Л. Дерев'яні храми Українських Карпат... - С.140-148; Слободян В. Церковна архітектура українців Південної Буковини //Архітектурна спадщина України.–Вип.1. – К.: НДІТІАМ, 1994– С.195-205; Чучко М. Православні культові споруди Буковини...- С.97-117; Щербаківський Д. Українське мистецтво...- С.2-10.
 11. Логвин Г. Дерев'яна архітектура...–С.219; Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР.–Т.4.– К.: Будівельник, 1986.– С.360-367; Пам'ятки архітектури та містобудування України: Довідник Державного реєстру національного культурного надбання. – Ілюстративний блок. - К.: Техніка, 2000. – С.280-282.
 12. Слободян В. Буковинський тип дерев'яних церков... – С.64-67.
 13. Тарас Я. Сакральна дерев'яна архітектура українців Карпат...– С.474.
 14. Завада В. Готизми в архітектурі дерев'яних храмів Полісся//Архітектурна спадщина України.– Вип.5.– К.: НДІТІАМ, 2002. – С.50-60; Завада В. До питання про походження поліських дерев'яних храмів з дзвіницею над бабинцем // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – Вип.23.– К.: КНУБА, 2010.– С.120-121.
 15. Логвин Г. Дерев'яна архітектура...–С.219.
 16. Слободян В. Буковинський тип дерев'яних церков... – С.89-93.
 17. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР...- С.366.
 18. Логвин Г. Дерев'яна архітектура...–С.219.
 19. Слободян В. Церкви українців Румунії... – С.23...
 20. Чучко М. Православні культові споруди Буковини...- С.74-77.
 21. Чучко М. Православні культові споруди Буковини...- С.178.
 22. Драган М. Українські деревляні церкви. Генеза і розвій форм.– Ч.2. Львів, 1937. – С.12.
 23. Драган М. Українські деревляні церкви... – С.13.
 24. Драган М. Українські деревляні церкви... – С.103.
 25. Таранушенко С. А. Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України. – К.: Будівельник, 1976. – С.34-40, 298-302.
 26. Тарас Я. Сакральна дерев'яна архітектура українців Карпат... – С.483.
 27. Тарас Я. Сакральна архітектура Покуття // Народознавчі зошити. – 2003.- Зош. 3-4. – С.475-499.
 28. Тарас Я. Українська сакральна дерев'яна архітектура... – С.392.
 29. Тарас Я. Сакральна дерев'яна архітектура українців Карпат... – С.485.
 30. Гоберман Д.Н. По Гуцульщине. – Л.:ЛЮ “Искусство”, 1979. – С.148-164; Гоберман Д.Н. По Северной Буковине... – С.79-107.

31. Вечерський В. Українські дерев'яні храми.– К.: Наш час, 2007.– С.72-75; Прибега Л. Народне зодчество... – С.8-11; Тарас Я. Сакральна дерев'яна архітектура українців Карпат...-С.363-389; Тарас Я. Українська сакральна дерев'яна архітектура...- С.35.
32. Завада В. Архітектура дерев'яних храмів Полісся за архівними джерелами // Архітектурна спадщина України. – 1999. – Вип.3. –Ч.2. – С.99.
33. Логвин Г. Дерев'яна архітектура...- С.220.
34. Тарас Я. Сакральна дерев'яна архітектура українців Карпат...- С.482.
35. Тарас Я. Сакральна дерев'яна архітектура українців Карпат...- С.482.
36. Тарас Я. Сакральна дерев'яна архітектура українців Карпат...- С.485.
37. Чучко М. Православні культові споруди Буковини...- С.73-80, 97-117.
38. Завада В. Роль Києва у формуванні регіональних відмінностей в архітектурі дерев'яних храмів України...- С.170-171.
39. Слободян В. Церкви українців Румунії...- С.16-31; Чучко М. Православні культові споруди Буковини... – С.73-77.
40. Іонеску Г. Архитектура Молдавии и Валахии // ВИА. – В 12 т. – Л.-М.: Стройиздат, 1966. – Т.3. – С.471.
41. Слободян В.Буковинський тип дерев'яних церков...- С.71.
42. Шевцова Г. Дерев'яні церкви України. – К.: Грані-Т, 2007. – С.197-219.
43. Іонеску Г. Архитектура Молдавии и Валахии... - С.470-481.
44. Завада В. До походження поліських дерев'яних храмів з дзвіницею над бабинцем // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – Вип.23. – К.: КНУБА, 2010. – С.119-121.

Аннотація

На основі комплексного аналізу дерев'яних храмів Северної Буковини та їх аналогів в Україні та інших країнах Східної Європи уточнюються типологічні, хронологічні та територіальні характеристики цієї своєрідної групи архітектурних пам'яток та їх місце в традиційній вітчизняній храмовій архітектурі.

Ключові слова: регіональний, тип, дерев'яний, храм, дах, інтер'єр.

Summary

On the basis of complex study of wooden temples of Northern Bukovina and their analogies in Ukraine and other countries of the East Europe are made more exact the typological, chronological and territorial characteristics of this peculiar group of the architectural monuments and its place in traditional native sacral buildings.

Keywords: regional, type, wooden, temple, roof, interior